

VIRTUALLASHGAN JAMIYATDA ODOB-AXLOQ MASALASI

Turdiyev Muhammad Abdullayevich

Samarqand viloyati Ichki ishlar boshqarmasi huzuridagi Tergov boshqarmasi boshlig'i
o'rinbosari

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan raqamli transformatsiya va virtuallashtirish jarayonlarining inson axloqiy qadriyatlariga, xulq-atvor me'yorlariga hamda yoshlar ongiga ko'rsatgan ta'siri falsafiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Virtual makonning axloqiy tizimga keltirayotgan o'zgarishlari, raqamli kommunikatsiya vositalarida odob-axloq tamoyillarining susayish jarayoni, axloqiy javobgarlik va ma'naviy me'yorlarning zaiflashuvi holatlari keng yoritiladi. Shuningdek, raqamli muhitda shaxs erkinligi bilan ma'naviy mas'uliyat o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalalari, milliy-ma'naviy qadriyatlar asosida virtual axloq konsepsiyasini shakllantirish zaruriyati asoslab beriladi. Tadqiqotda axloq falsafasi, axborot madaniyati va raqamli etik tamoyillarning uzviy aloqasi tahlil qilinib, virtuallashtirilgan jamiyatda yoshlar tarbiyasi, ma'naviy immunitet va axborot xavfsizligi o'rtasidagi bog'liqlik ham ochib beriladi.

Kalit so'zlar: virtual jamiyat, axloq, odob, xulq-atvor, raqamli madaniyat, yoshlar tarbiyasi, ma'naviyat, internet.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida inson hayoti tobora virtuallashib bormoqda. Axborot texnologiyalari, internet tarmoqlari, ijtimoiy media platformalari inson tafakkuri, qadriyatlari va axloqiy dunyoqarashiga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, an'anaviy axloq me'yorlari, madaniyat va odob tizimi o'z mohiyatini qisman yo'qotib, yangicha, SJIF:5.219

ko‘pincha noaniq me‘yorlar bilan almashmoqda. Shu sababli, zamonaviy jamiyatda odob-axloq masalasini virtual muhit kontekstida qayta o‘rganish dolzarb falsafiy, sotsiologik va madaniy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda [1].

Asosiy qism

1. Virtual jamiyatning shakllanishi va axloqiy muammolar

Virtual olam inson tomonidan yaratilgan sun‘iy, texnik asosdagi muhit bo‘lib, unda foydalanuvchilar o‘z shaxsini turli shakllarda namoyon etadi: taxallus, avatar, grafika yoki matnli obrazlar orqali. U o‘z tabiatiga ko‘ra interaktiv, multimodal va chegarasizdir. Shu bois virtual makon faqat kommunikatsiya vositasi emas, balki yangi “ijtimoiy fazo” sifatida qaralmoqda [2].

L.V. Baeva o‘z tadqiqotida raqamli davrda geonistik, ya’ni lazzatparast qadriyatlarning ustunlik qilayotganini, virtual hayotda insonning asosiy e’tibori ko‘ngil ochar va shaxsiy manfaatlarga qaratilayotganini ta’kidlaydi [3]. Natijada insonning ma’naviy-axloqiy mas’uliyati pasayib, “axloqiy nisbiylik” holati yuzaga kelmoqda. Internetdagi erkinlik tushunchasi ba’zida mas’uliyatsizlik bilan aralashib, “virtual anonimlik” holatiga olib keladi.

Bu holat yoshlar ongida o‘zini namoyon etmoqda. Ular orasida internet orqali soxta identifikatsiya, noto‘g‘ri ideal obrazlarga taqlid, g‘arbona axloqiy andozalarning shakllanishi, “ommaviy madaniyat”ning ichki jamiyatga kirib kelishi kuzatilmoqda. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev bu borada ta’kidlaydi: “Agar ommaviy madaniyat tahdidi faqat chetdan kirib keladi, desak, adashamiz. Bu balo, afsuski, o‘zimizning o‘rtamizdan ham chiqmoqda” [4].

2. Virtual reallik va insonning axloqiy ongidagi o‘zgarishlar

Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, virtual reallik — bu insonning sezgi a'zolari orqali idrok qilinadigan, ammo texnik vositalar yordamida yaratilgan sun'iy dunyodir. Unda inson o'z xatti-harakatlarini “real emas, ammo mavjud” makonda amalga oshiradi. M.N. Normamatova qayd etganidek, “XX asrning ikkinchi yarmida virtuallik konsepsiyasi bir vaqtning o'zida bir nechta fan sohalarida — fizika, psixologiya, ergonomika, san'atshunoslik va informatika doirasida shakllandi” [5].

Virtual muhitning axloqiy jihatdan eng muhim xususiyati — u javobgarlik va real ijtimoiy bahodan uzilganligidir. Foydalanuvchi o'z harakati uchun real jazo yoki ijtimoiy tanqidni sezmaydi, natijada axloqiy o'lchovlar asta-sekin yo'qola boradi. Bu holat yoshlar orasida “axloqiy indifferentlik”ni, ya'ni befarqlikni kuchaytiradi.

N. Shermuhamedova “Falsafa va fan metodologiyasi” asarida “virtuallik ma'lum maqsadni ko'zlash bilan bog'liq bo'lishi lozim, aks holda u insonni mohiyatsiz tajribalar girdobiga olib kiradi” deya ta'kidlaydi [6]. Demak, virtual faoliyat insonning maqsadli, ongli harakati bilan uyg'unlashgandagina ijobiy samara beradi.

3. Axborot xavfsizligi va milliy ma'naviyat himoyasi

Virtual jamiyatning kengayishi axborot xavfsizligi masalasini ham axloqiy muammo sifatida ko'rsatmoqda. S. Rastorguevning fikricha, “ko'plab davlatlar o'z fuqarolarining axborot maydonini begona mafkuraviy bosimdan himoya qilish uchun alohida chora-tadbirlarni ko'rmoqda, chunki axborot urushi zamonaviy siyosiy raqobatning markazida turibdi” [7].

O‘zbekiston sharoitida bu muammo milliy ma’naviyatni asrash, yoshlarni sog‘lom axborot makonida tarbiyalash, ijtimoiy tarmoqlarda madaniyatli muloqot qoidalarini joriy etish bilan chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda anonim fikr bildirish, haqoratli til ishlatish, soxta axborot tarqatish holatlari yosh avlodning ruhiy-axloqiy salomatligiga salbiy ta’sir etmoqda.

4. Virtual axloq konsepsiyasini shakllantirish zaruriyati

Zamonaviy sharoitda “virtual axloq” tushunchasini ilmiy asosda ishlab chiqish zarur. U axloq falsafasi, axborot madaniyati va raqamli kommunikatsiya tamoyillarining uzviy uyg‘unligini ifodalaydi. Virtual axloqning asosiy maqsadi – insonning onlayn faoliyatini ma’naviy javobgarlik asosida yo‘naltirish, internet madaniyatini etik me’yorlar bilan tartibga solishdir.

E.V. Kovalevskaya bu borada shunday deydi: “Kompyuter virtual olamlarini yaratish g‘oyasi allaqachon amaliyotga kirgan, biroq ularni universal, falsafiy konsepsiya sifatida to‘liq tushunish hali davom etmoqda. Shu sababli virtual voqelikni tushunish nazariy va amaliy tafakkurning uyg‘unligiga tayanmog‘i kerak” [8].

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekiston jamiyatida “axborot etikasi”, “internet madaniyati”, “virtual mas’uliyat” tushunchalarini o‘quv tizimiga, ijtimoiy tahlil va huquqiy siyosatga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa nafaqat axloqiy me’yorlarni tiklash, balki milliy ma’naviyatni raqamli davrda asrashning ham kafolati bo‘ladi.

Xulosa

Virtuallashtirilgan jamiyat sharoitida odob-axloq masalasi nafaqat falsafiy, balki ijtimoiy, madaniy va axborot xavfsizligi jihatidan ham strategik ahamiyat
SJIF:5.219

kasb etmoqda. Insonning raqamli muhitdagi harakatlari, uning onlayn xulqi, muloqoti va qadriyatlari jamiyatning umumiy ma'naviy salohiyatini belgilaydi. Shu boisdan, milliy axloqiy qadriyatlarni virtual dunyo kontekstida qayta talqin qilish, axborot etikasi tamoyillarini rivojlantirish va yoshlar ongida "axloqiy immunitet"ni shakllantirish bugungi kunda zarur falsafiy yo'nalishlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bauman Z. Liquid Modernity / Z. Bauman. – Cambridge: Polity Press, 2000. – 240 p.
2. Castells M. The Rise of the Network Society / M. Castells. – Oxford: Blackwell, 2010. – 597 p.
3. Баева, Л. В. Ценности в эпоху информационного общества / Л. В. Баева. – Москва: Логос, 2015. – 232 с.
4. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi / Sh. M. Mirziyoyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 384 b.
5. Normamatova M. N. Virtual reallik va inson / M. N. Normamatova. – Toshkent: Fan, 2018. – 200 b.
6. Shermuhamedova N. Falsafa va fan metodologiyasi / N. Shermuhamedova. – Toshkent: Universitet, 2016. – 312 b.
7. Расторгуев С. А. Информационная безопасность и информационная война / С. А. Расторгуев. – Москва: Академия, 2010. – 400 с.
8. Ковалевская Е. В. Компьютерная виртуальность: теория и практика / Е. В. Ковалевская. – СПб. 2017. – 256 с.